

TOSUN, MİRAC, TRABZON'DA CEMAATLER ARASI İLİŞKİLER
(1700-1770), SERANDER YAYINEVİ, TRABZON, 2018, s. 323, ISBN:
978-605-210-405-7

TOSUN, MİRAC, TRABZON'DA CEMAATLER ARASI İLİŞKİLER (1700-1770),
SERANDER YAYINEVİ, TRABZON, 2018, s. 323, ISBN: 978-605-210-405-7

Eda CEYLAN

Doktorant, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı
PhD Candidate, Ondokuz Mayıs University, Institute of Graduate Studies, Department of History

ceyl_eda@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0123-8427

İBD

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi – Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities
1/2, Aralık – December 2020 Samsun
E-ISSN: 2717-8072 (Online)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanbilimleri>
insanbilimleri@omu.edu.tr

Makale Türü-Article Type : **Kitap İncelemesi (Book Review)**
Geliş Tarihi-Received Date : **17.12.2020**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **21.12.2020**
Sayfa-Pages : **241 – 247.**

This article was checked by

Atıf – Citation: CEYLAN, Eda, “Tosun, Miraç, Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770), Serander Yayınevi, Trabzon, 2018, s. 323, ISBN: 978-605-210-405-7”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi (İBD)*, 1/2, Aralık / December 2020, ss. 241 – 247.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İnsan Bilimleri Dergisi
Journal of Humanities
1/2, Aralık – December 2020
ss. 241 – 247
Makale Türü: Kitap İncelemesi

TOSUN, MİRAC, TRABZON'DA CEMAATLER ARASI İLİŞKİLER (1700-1770), SERANDER YAYINEVİ, TRABZON, 2018, s. 323, ISBN: 978-605-210-405-7

TOSUN, MİRAC, TRABZON'DA CEMAATLER ARASI İLİŞKİLER (1700-1770), SERANDER YAYINEVİ, TRABZON, 2018, s. 323, ISBN: 978-605-210-405-7

Eda CEYLAN

Miraç Tosun'un kaleme aldığı ve 323 sayfadan oluşan *Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770)* adlı kitabı Serander Yayınevi tarafından 2018 yılında basılmıştır. Yazarın 2013 yılında tamamlamış olduğu doktora tezi temel alınarak oluşturulan bu kitap dört bölümden oluşmaktadır.

Ön sözde (s. 11-12) yazar, Trabzon nüfusunun, Fatih Sultan Mehmed'in şehri fethi ile Müslümanların lehine değişmeye başladığını ifade ederek Osmanlı iskan politikasının da bölgenin demografisine yaptığı değişikliğe değinir. Miraç Tosun, Trabzon şehri ile ilgili sosyo-ekonomik ve askeri tarih açıdan birçok çalışmanın yapıldığını, bu çalışmalarda her ne kadar dini cemaatler ve bu cemaatler arasındaki ilişkiler incelenmiş olsa da genel araştırmaların içerisinde büyük bir yer kaplamadıklarını belirtir. 1700-1770 yıllarını kapsayan ve Trabzon şehrindeki dini cemaat ve bu cemaatler arasındaki ilişkilerin konu edinildiği kitabın, bahsedilen eksikliği bir nebze de olsa tamamlayabilme arzusu ile kaleme alındığını ifade eder. Trabzon kadı sicillerini ayrıntılı bir şekilde tarayarak konunun tüm yönlerine ışık tutmayı amaçladığını belirten yazar, bu araştırma sonucunda uzun çağlardan beri özellikle Karadeniz limanı olması nedeni ile önemli bir kent görünümüne sahip olan Trabzon'un, 18. yüzyıldaki durumu hakkında ayrıntılı bilgiler sunduğunu belirtir. Hem Trabzon'un genel durumunun hem de dini cemaatler ve bu cemaatler arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkilerin ortaya konulması Trabzon kent kültürü hakkında okuyucuyu bilgilendirecektir. Okuyucu, bu bilgileri bir bütün olarak değerlendirdiğinde ise Osmanlı toplum yapısının oluşum sürecini kavrama fırsatı bulacaktır.

Giriş (s. 13-21) kısmında siyasal mekanizmalar arasında bulunan ve Osmanlıların da dahil oldukları imparatorluk ve imparatorlukların *kozmpolit* idealinden bahseden yazar, bu idealin şehirlere *kozmpolit şehirler* olarak yansıdığını ifade eder. Yazar, fetih ideolojisi doğrultusunda hareket eden imparatorlukların, yeni yerleri bünyesine katarak heterojen bir nüfusa sahip olduğunu ancak aslolanın bu nüfusun bir arada tutulması ve birlikte yaşamalarının sağlanması olduğunu söyler. Bu doğrultuda yazar, en fazla gayrimüslim nüfusu bünyesinde barındıran Osmanlı şehirlerinden biri olan Trabzon'un konu edinilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı cemaatler ile birlikte yaşama siyaseti hakkında bilgi vermeyi amaçladığını belirtir. Araştırmancının temelini, Osmanlı toplumunun Müslim-zimmi şeklindeki fıkıh kaynaklı tasnifinin oluşturduğunu ifade eden Tosun, gayrimüslimlerin Osmanlı hukuku içerisinde Müslümanlar ile ortak bir potada buluştuklarını bunun ise fıkıh kaynaklı zimmet hukuku ile gerçekleştiğini belirtir. Fıkıhın kendilerine vermiş olduğu hakkı oldukça başarılı şekilde kullanan gayrimüslimlerin, bu başarıları vasıtası ile Müslümanlarla ortak bir mekanda yani *kadı mahkemesinde* buluşabildiklerini bildirir. Cemaatler arasında meydana gelen ilişkilerin görünür olduğu kadı sicillerinin bu doğrultuda çalışmanın ana kaynağını oluşturduğunu ifade eder. Yazar tarafından kadı mahkemesi kayıtları titiz bir şekilde incelenmiş, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde ciddi bir tarama gerçekleştirilmiştir. Yararlanılan arşiv malzemeleri arasında mühimme defterleri, Trabzon ahkam defterleri, Cevdet, İbnülemin ve Ali Emiri tasniflerinden elde edilen belgeler yer almaktadır. Yoğun bir şekilde arşiv malzemelerinin kullanılması her ne kadar metni ağırlaştırmış olsa da konu ile ilgili birincil kaynaklara referans verilmiş olması önemlidir. Vesikaların yanı sıra literatürdeki çeşitli şehir çalışmalarına da yer

verilmiş ve böylelikle okuyucunun karşılaştırmalar yapabilmesine olanak sağlanmıştır.

Sosyal Hayat, Ekonomik Hayat, Dini Alan: Faaliyetler ve Problemler ile Hukuk ve Mahkeme başlıkları altında dört bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde (s. 25-110), yazar yerel bir bölge ya da şehir çalışmalarında şehirli kimliğinin büyük oranda önemli olduğunu vurgular. O bölgeyi ya da şehirli olma durumunun şehir ile bütünleşik bir şekilde ele alınmasının gerekli olduğunu düşünen yazar, *Trabzonluluk* hakkında daha çok Evliya Çelebi'nin bilgilerini sunar. Evliya Çelebi'nin Trabzon toplumsal yapısı hakkında vermiş olduğu bilgileri arşiv belgeleriyle destekler. Trabzonluluk hakkında verilen birtakım bilgilerden sonra Trabzon'u oluşturan nüfus ve nüfusu etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Nüfus tespitinde, avarız tahririnden, sicillerde bulunan mülkiyet transferlerinden, kefalet defterlerinden yararlanır. Müslüman ve gayrimüslim ahalinin hangi mahallelerde yaşadıkları, bu mahallelere ne yoğunlukta dağıldıkları, aralarında meydana gelen mülk transferleri hakkında detaylı bilgilere sahip olursa da, avarız tahriri verilerinin temel alınarak kesin bir sonuca ulaşamayacağı ifade edilir. Nitekim avarızdan muaf mahallelerin kayda geçmemesinden dolayı elde edilecek bilgi, tahmini bir bilgidir. Bu doğrultuda ilk nüfus sayımı verileriyle 1830'lu yıllarda yaklaşık 20 bin nüfusa sahip Trabzon'un %30'unu gayrimüslimler oluşturmaktadır. Bu oran bir yüzyıl öncesi için de geçerlidir. Sicillerdeki kayıtlardan elde edilen bilgiler nazarında, Trabzon'da bulunan mülkünü satıp İstanbul'a göç ettiği anlaşılan Trabzonlu zimmilerin, ekonomik ve kültürel kaygıları sonucu meydana getirdiği bu yer değiştirmelerinin önüne geçilmeye çalışıldıysa da başarı sağlanamadığı ifade edilmiştir. Yazar, hem İstanbul'dan Trabzon'a, hem de Trabzon'dan İstanbul'a gerçekleştirilen göçler hakkında bilgiler verir.

Yazar sicil kayıtlarında özet bilgiler şeklinde yer aldığını bildirdiği gayrimüslimlerin ihtidalarının, arka planının ve sürecinin anlaşılmasının güç olduğunu ifade etmektedir. İhtida ilamları doğrultusunda elde ettiği bilgileri sunan Tosun, muhtedilerin cinsiyetleri, bölgesel ve grupsal dağılımları hakkındaki bilgileri tablo görünümünde detaylı bir şekilde ortaya koyar. Gayrimüslimlerin ihtida ettikten sonra tercih ettikleri isimler hakkında bilgi verir ve yeni isimleri ile birlikte kullanılan eski isimlerinin kullanılmasının onların toplumsal hayat içerisinde tanınırlığı açısından önemine vurgu yapar. Gayrimüslimlerin ihtidalarının belgelerin diliyle *hüsni-rızaları* doğrultusunda gerçekleştiğini bu konuda onlara herhangi bir baskı yapılmadığını belirterek ihtida edenlere dindaşları tarafından herhangi bir kötü muamele gösterilmemesi hakkında çıkan emirlerden de örnekler verir. Çalışma tarihlerini kapsayan süreç içerisinde ise toplam 262 ihtidanın yaşandığı ortaya konulmuştur. İhtida hareketinde ilk sırayı Rumlar alırken Ermenilerin ikinci sırada olduğu tespit edilmiştir.

Gayrimüslimler arasında meydana gelen ihtidadan sonra şehrin demografik yapısını etkileyen salgın hastalıklar sonucu meydana gelen ölümler hakkında bilgi verilir. Veba gibi salgın hastalıkların nüfusa doğrudan etki ettiğini belirten yazar, bahsedilen nüfus arasındaki sosyal ilişkileri açık bir şekilde örneklendirdiğini düşündüğü doktor ve hasta ilişkilerine de yer vermiştir. Ne bir gayrimüslim ne de bir Müslüman farklı cemaate tabi bir doktordan tedavi almayı reddetmiştir. Müslüman ve gayrimüslim cemaat

arasında meydana gelen evliliklere ve çıkan problemlere de ayrı bir başlık açan yazar, her ne kadar Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenmesine İslam hukuku cevaz vermiş olsa da Trabzon özelinde bu tür evliliklerin tercih edilmediğini tespit etmiştir. Boşanma, vazgeçme ya da nafaka gibi belli başlı meseleler vasıtası ile sicillere konu olan cemaatler arası evlilikler incelendiğinde, genellikle ihtidadan sonra evliliklerin yapıldığı bilgisine ulaşılır. Miraç Tosun'un, gayrimüslimlerin toplumsal yaşantısı bağlamında bölüm sonunda verdiği son bilgi ise köle sahibi olmalarıdır.

Müslüman ve gayrimüslim cemaat arasında meydana gelen ekonomik faaliyetlere yer verilen ikinci bölümün (s. 115-120) başında, yazarın 1735-1471 ve 1747-1767 yıllarını kapsayan sicilleri tarayarak mülk satışları ile ilgili elde ettiği bilgiler tablo şeklinde sunulmuştur. Müslümanlardan gayrimüslimlere, gayrimüslimlerden Müslümanlara yapılan mülk satışlarını içeren bu tablolar ile gayrimüslimlerin nüfusça yoğun olduğu mahallelerde dahi Müslümanların mülklerinin bulunduğu görülmektedir. Böylelikle şehrin neredeyse tüm mahallelerine Müslüman nüfusun nüfuz ettiği sonucuna varılmaktadır. Söz konusu tablolar vasıtası ile elde edilen bir diğer bilgi ise Müslümanlardan gayrimüslimlere yapılan mülk satışının daha fazla olduğudur. Hangi mahalleden hangi mahalleye ve hangi cemaatten hangi cemaate, ne tür mülk satımın gerçekleştiği bilgilerinin açık bir şekilde görüldüğü tablolar iki grup arasında meydana gelen alım-satımı net bir şekilde ortaya koyar. Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında mülk ile ilgili sorunların mahkemeye yansıdığını belirten yazar, bu sorunların belli başlılarının bir mülkün değerinden az ya da fazla alımı ve satımı, hibe edilen bir malın daha sonra satımı, satılan bir mülkün satımının daha sonra inkar edilmesi ya da mahrem alanın ihlal edilmesi olduğunu örnekendirir. İslami bir akit türü olan ve bedelsiz bir malın bağışlanması anlamına gelen hibenin Trabzon gayrimüslimleri tarafından da uygulandığını ifade ederek konu ile ilgili örnekler sunar. Ekonomik hayat bağlamında iki grubun birbirleri ile borç-alacak ilişkileri de kurduğunu ve bu ilişkiler doğrultusunda ortaya çıkan problemlerin çözüm mekanı olan kadı mahkemesine taşındığını belirtir. Borç alacak kayıtlarının genellikle alacaklıların, borçluların varisleri ile yaşadığı sorunlardan oluştuğunu tespit etmiştir. Genellikle tereke kayıtlarından alınan bilgiler ışığında, Müslümanların borç veren tarafta olduğu sonucuna ulaşılır. Mahkemede problemin çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı ve bu doğrultuda borcun tahsili hususunda borçluların üzerlerindeki mülkü satması, takas ve havale gibi işlemlerin uygulandığı bilgisi verilir. Tosun, Trabzon ahkam defterinde örneklerinin görülebileceğini ifade ettiği, gayrimüslim sarraflar ve şehrin yönetici ya da şehir ileri gelenleri ile kurulan para kredi ilişkilerinin önemli olduğunu da ayrıca belirtir. Müslüman ve gayrimüslim tüccarlar arasında kurulan çeşitli ortaklık sorunlarının çözüme kavuşturulması açısından hiçbir ayırımın söz konusu olmadığını belirten yazar, mahkemede bulunan "*muslihûn*" vasıtası ile genelde sorunların çözümlendiğine dair bilgilerin varlığına dikkat çeker.

Yazar gayrimüslimlerin terekeleri hakkında bilgiler verdiği başlığın altında toplumsal hayat içerisinde gayrimüslimlerin ekonomik kapasiteleri hakkında bilgiler vermeyi amaçlamıştır. Trabzon'da sakin gayrimüslimlere ait olan 29 tereke tespit ettiğini söyler. Bu terekelerin ayrıntılı tablosunu da ekleyen Tosun, en zengin kadın ve en fakir kadın, din adamlarına ve çeşitli

esnaf kollarına ait gayrimüslimlere ait olan terekeler hakkında bilgiler vererek ekonomik durumları hakkında yorumlamalarda bulunur.

Müslüman ve gayrimüslim halkın devlet ile olan ilişkilerinde kayıtlara yansıyan sorunların çoğunluğunu teşkil eden meselenin vergiler olduğunu belirten yazar, Trabzon'da mukim Rumların ve Ermenilerin bu konu hakkındaki çekişmelerine örnek verir. Vergi meseleleri hakkında her iki grubun da dava konularının tarafları olabildikleri tespit edilmiştir. Sorumluluklarını yerine getirmeyerek çeşitli sebeplerle vergilerini ödemeyen kişiler kendilerini kadı mahkemesinde bulabilmekteydiler. Mahalle ahalisinin birbirlerini şikayet ettikleri gibi ahalinin yerel yöneticilerin usulsüz vergi toplaması hakkında da beyanları mevcut olduğu görülür. Bir mahalde ölü bulunan kişinin katili belli olmadığında mahalle halkının tamamının Trabzon valisine ödeyeceği verginin adı olan *öşr-i diyet/dem-i öşr*, mahalleler arasındaki çekişmelerin sebebi idi. Mahkeme kayıtlarında, herhangi bir fail-i meçhul ölümden mahallelerin birbirleriyle sorun yaşadığına dair bilgilere ulaşılmıştır. Müslüman mahallelinin ölen kişinin zimmi olmasını bahane ederek *öşr-i diyeti* ödemeyeceğini belirttiği bir kayıt ve buna dair verilen fetva önem arz etmektedir. Nitekim cemaatler arasında bir ayırımın söz konusu olmadığını ve gayrimüslim dahi olsa Müslümanların bu vergiyi vermekle yükümlü olduklarının ifade edilmesi her iki toplum arasındaki eşitliği gözler önüne serer. Son olarak yazar, vali, ayan ve mütegalibelerin vergilerin tahsilinde uyguladıkları usulsüzlüklerin de dava konusu olduğunu ortaya koyar. Gayrimüslimlerin Osmanlı toplumu içerisinde edindikleri can ve mal güvenliği karşılığında ve askerlik hizmetine karşılık olarak ödedikleri cizye vergisi de kadı sicillerinde kendine yer edinmiştir. Cizye yükümlüsünün vergiyi ödememek adına cizye tahsildarının ise daha fazla kazanmak adına zaman zaman usulsüz uygulamalara girişmeleri mahkeme davalarına konu olmalarına sebep olmuştur.

Üçüncü bölümde (s. 181-227), cemaatler arası dini alan ve faaliyetleri konu edinen yazar, öncelikle Trabzon'un sünni bir inanç üzere yaşamlarını sürdürdüklerini ifade ettikten sonra belgelerde de ima edildiği gibi bölgedeki gevşek İslami inançların şehir hayatı üzerinde önemli etkilerinin olduğunu belirtir. Halkın namaz kılma konusundaki umursamaz tavırları, cami görevlilerinin zaman zaman görevlerini yerine getirmemeleri, yer yer ahalinin cami görevlileri hakkındaki şikayetleri merkezden bölgeye uyarıların gitmesine sebep olmuştur. Bu bölümde mahalle imamlarının görev sınırları hakkındaki çekişmeleri, imam ve müezzin arasındaki çeşitli meseleler, cemaatin imam hakkındaki şikayetleri dava konusu olmuş ve bahsi geçen konulara dair örneklerle yer verilmiştir. Gayrimüslimlerin dini yaşayışları hakkında ayrı bir başlık altında bilgiler verilmiş, onların özgür alanları belirtilmeye çalışılmıştır. Trabzon'a oldukça uzak bir mesafede bulunan ve manastırların yoğun olduğu bir bölge olan Aynaroz'dan rahiplerin Trabzon'a gelerek buradaki cemaatlerinden kilise ve manastırları için yardım toplamaları ve hatta mülk alımı gibi faaliyetlerde bulunmaları gayrimüslimlerin dini özgürlüklerinin sınırlarının oldukça geniş olduğunu gösterir niteliktedir. Gayrimüslimlerin de kendi mülklerini manastır ya da kiliseye vakfedebileceği bilgisini veren Tosun'un vakıflar konusunda vermiş olduğu en dikkat çekici bilgi, bir gayrimüslimin mescid aydınlatması için mülkünü vakfetmiş olmasıdır. Trabzon fethinden sonra yeni yapılan kilisenin varlığına rastlanmadığını ancak

kilise tamirat işlemlerinin varlığından bahseden yazar, bu konuda gayrimüslimlerin talepleri doğrultusunda hareket edildiğini belirtir. Gayrimüslimlerin mahkemeye başvuruları sonucu bir teftiş ekibinin de tasdiki ile kiliselerin yıkık, dökük, arızalı kısımları genişletilmemek sureti ile onarılmıştır.

Efrenç Ayini başlığı altında Katolikliğe geçen Ermeniler ile ilgili sorunları ele alan yazar, Trabzon özelinde verdiği örnekler ile konuyu destekler. Ermeni papazlarının *kendi ayinlerine mugayir* davranmaları cemaat ahaliilerinin kendilerinden şikayetçi olmalarına sebep olmuştur. Mezhep değiştirerek sorun teşkil eden taraf bazen Ermeni papazlar bazen de Ermeni ahali olabilmekteydi. Belgelerin dili ile "*Frenk ayinine sülük etmenin*" Ermenilerin en üst düzey yöneticileri olan marhasalar arasında da görülmesi Ermeni halk arasında karışıklıkların zuhur etmesine neden olmuş bu konu, İstanbul Ermeni patrikinin de uyarılarına rağmen çözüme kavuşturulamamıştır. Her ne kadar yanlış tutum sergileyen marhasalar görevden alınsa da bu tedbirin uzun soluklu bir çözüm olmadığı konu ile ilgili verilen örneklerle ortaya konmuştur. Rum ve Ermeniler arasında dini ritüeller hakkında çeşitli anlaşmazlıklar yaşandığına dair bilgilere de yer verilmiştir. Rumların Ermeni cemaatte olduğu gibi yönetsel ve mezhepsel sorunlar yaşamadığını, daha çok din ve vergi ile ilgili sorunlar yaşadıklarını ifade eden yazar, kilise papazlarının ölümleri ardından yaşanan sorunlara ve Rum ahali arasında toplanan vergiler hakkında meydana gelen problemlere değinir. Rum manastır rahiplerinin topladıkları vergileri kendileri için harcamaları ya da kethüdaların muaf olanlardan zorla vergi alması ve metropolitlerin kilise keşişlerini azl etme yetkisine bazı kilise keşişlerinin itirazları gibi konular sorunların başlıcalarını oluşturduğunu tespit etmiştir.

Kitabın dördüncü ve son bölümü (s. 239-313), hukuk ve mahkeme hakkında elde edilen bilgileri içermektedir. Bu bölümde Miraç Tosun, gayrimüslimlerin fetva makamını aktif bir şekilde nasıl kullandıklarını gözler önüne serer. Onların İslam hukuku hakkında detaylı bilgilere sahip olduklarını ve bu oranda mahkemeyi kullandıklarını ifade eder. Özel hukuka ait meselelerde, evlenme ve boşanma, mülkiyet anlaşmazlıklarında, borçlar hususunda ve ölüm ve yaralama gibi konularda fetva makamını kullandıkları verilen örnekler ile ortaya konmuştur. Bireysel olarak fetva makamını kullanabildikleri gibi *müteselsilen kefüllige* dair örnek davaların verilmesi ile fetva makamını kolektif olarak da kullanabildikleri açıklanmıştır. Ceza davaları hakkında kadı sicillerinde yoğun bilginin mevcut olduğunu ifade eden Tosun, hakaret ve küfür, yaralama, yanlışlıkla yaralama ya da yaralanma ve ölümlere dair örnekler vermiştir. Bu örnek davaların davacıları gayrimüslim olabildiği gibi Müslüman da olabilmekteydi. Taraflardan her birinin birbirlerinin namusuna laf edildiğinde, fiili ya da fiziksel saldırılarda kadı mahkemesine gitmekten çekinmediğini, haklarını her iki tarafında özgürce savduğunu ortaya koymuştur. Bu gibi davaların genellikle para cezası ile çözüme kavuşturulduğu da verilen bilgilerdendir. Nitekim davaların sulh ile sonuçlanması doğrultusundaki tutum her iki taraf için de kişisel düşmanlıklara sebebiyet vermemek ve cemaat içindeki barışın sağlanmasına yöneliktir. Cinayet halkın birbirine karşı verdiği zararın en üst seviyesini oluşturmaktaydı. Diyet ödemeleri ile bu davaların kapandığı görülmekle beraber, yazar tarafından konunun aslının ve arka planda yaşananlara dair

detaylı bilgilere ulaşamadığı belirtilmektedir. Yaralama ve cinayete dair olayların ve Trabzon özelinde asayişten sorumlu askerlerin isimlerinin yaralama ve cinayet davalarına karışması gibi konuların dönemin mevcut otorite boşluğundan ayrı tutulamayacağını da ayrıca ifade eder.

Son olarak yüz kızartıcı suçlara ait dava konularından örnekler veren yazar, mahalleden atılma cezasına çarptırılan Müslüman ve gayrimüslimlere yer verir. Mahalleden atılma gibi cezalar genellikle fesat ehli ve kötü işler yapan kadınlar için istenmekteydi. Bir cezalandırma yöntemi olarak uygulanan toplumdan soyutlanma ve uzaklaştırılmaya dair verilen örnekler, mahalle ve mahallede yaşayan cemaatler arasındaki ilişkilere dair önemli bilgiler vermektedir. Nitekim suçluların mahalleden atılmalarını isteyen bireylerin varlığı, bölgedeki toplumsal nizamla önem verildiğine dair işaretler verir. Mahalleli gibi yönetici kesimin de suçluların mahalleden atılmaları talebinde bulunduğu bilgileri mevcuttur. Dördüncü bölümün son başlığı hırsızlık olmakla beraber cemaatler arasında meydana gelen hırsızlık vakalarının üst düzeyde olmadığı ifade edilmiştir. Mevcut olanların ise, çalınan bir malın başkasına satılması, çalındığı tespit edilen bir eşyanın sahibine iadesi gibi meseleler olduğu saptanmıştır.

Netice itibari ile bu eser, Trabzon'un bünyesinde barındırdığı Müslüman ve gayrimüslim halkın birbirleriyle olan sosyal, ekonomik, dini ve hukuki ilişkileri hakkında birincil kaynaklardan elde edilen kıymetli bilgileri sunmaktadır. Şeriye sicilleri doğrultusunda elde edilen bilgiler ile sonuçlara varılmış, her iki cemaatin de İslam hukukunun kendilerine vermiş olduğu haklar çerçevesinde kah nizami kah gayr-i nizami bir şekil aldıkları tespit edilmiştir. Farklı cemaatler arasında meydana gelen sorunların dinsel ayrışmadan ötürü olmadığı ancak cemaat fertlerinin kişisel sebepler doğrultusunda mahkemeye konu edildikleri elde edilen başka bir sonuçtur. Osmanlı toplumsal yapısı hakkında yapılan çalışmalara katkı sağlayacak olan bu eser, şehir tarihi, sosyal ve ekonomik tarih çalışmaları açısından başvurulacak nitelikli bir eserdir.